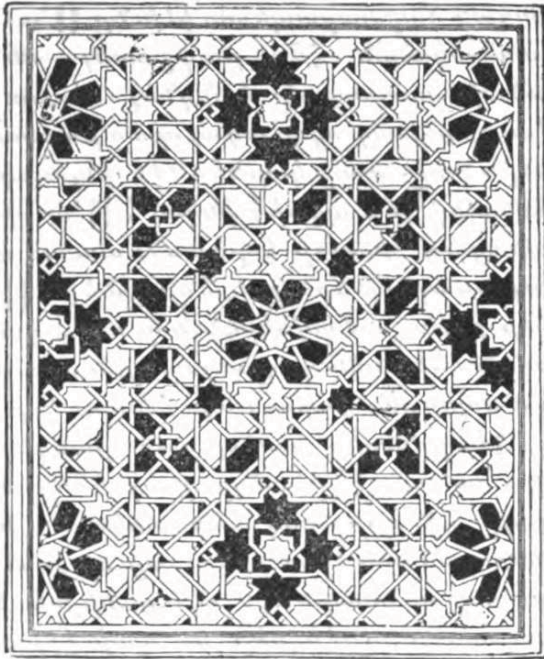

փրկէի և թէ Սպանիոյ Սաւրիտանա-
ցիքը, որոնք Մահամարայի կործանման
վրայ արտասուելու կուգային, և իրենց
անցեալ մեծութեանը վրայ կ'ողբային:

Միսիոն յԱհամարա .

ԲՆԱԿԱՆՔ

ԿԵՆՏԱՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Քարերու մէջ փակուած ողջ կենդանիք¹:

Եւս ամէն բաներս լսելէն ետեւ մեր
բուն պատմութեանը զանք, որ է մատ-
նաթե² կենդանւոյն նոր գիւտը: Եւս
յառաջ քան զամենայն պէտք է գիտ-
նալ որ ատենով երկրիս երեսը շատ տե-
սակ կենդանիներ կային, հիմակուան-
ներէն տարբեր, որոնց արդ կամիւքները
մնացեր են երկրիս այլ և այլ խորերն
ու քարացած: Եւս խորհրդաւոր ա-
րարչութեան, զոր երկրիս փոփոխական
պայմանը հետզհետէ անհետ ըրաւ
ջնջեց, կը վերաբերին շատ մը թեւաւոր
սողուններ, որոնց իբր յետին և խոնարհ
օրինակ մը հիմա մնացեր է միայն թրու-

չուն վիշապը, որ ըստ քերթողի մը գիր-
է քան զիւր կաթա: (Սեւաւոր սողնոց
կարգէն կը սեպուի ուրեմն մատնաթեւ
ալ, որ շատ տեսակ է, ձեռով նման բայց
մեծութեամբ տարբեր, և ըստ մասին
չղջկան, ըստ մասին թռչնոյ ու ըստ մա-
սին սողնոյ կը նմանի, սակայն իր բնա-
կան յատկութիւնները մտադրութեամբ
քննելով՝ կը տեսնենք որ առաջին երկու
դասերէն կը հեռանայ ու երրորդին կը
մօտենայ: Եւս իսկ իր թեւերը ոչ ա-
ռաջիններուն նման են և ոչ երկրորդնե-
րուն. առաջիններուն մատուրները, բայց
'ի բթամատէն, կ'երկրննան ու մաշկ
մը կը տարածեն, որ մէկմէկու հետ
կը միացնէ զանոնք ու թեւի տեղ կը
բռնէ. երկրորդներուն մատուրները հա-
զիւ թէ կ'երեւան և իրարու կպած ա-
մրութիւն կու տան փետուրներուն.
Իսկ մատնաթեւերուն մէկ մատը չափէ
դուրս կ'երկրննայ և մաշկեղէն թեւ ա-
ռած կը տարածէ, մէկալ մատուրները
կարճ են և ազատ ու բան բռնելու կը
ծառայեն: Եւս ակնակապիճներուն
մեծութիւնը կը ցուցնէ թէ գիշերային
կենդանիներ էին, ակուաներէն և ծա-
մեւեաց ձեւէն կ'իմացուի թէ գիշակեր
էին, և գուցէ պզտիկները միջատներ
կ'որսային, իսկ մեծերը՝ սողունք և
ձկունք. մանաւանդ թէ աւելի սողունք,
վասն զի վզերնին կարճ ըլլալով չէին
կրնար քիչ մը խոր ճահիճներու մէջ որ
սալ: Եւս ցամաքային կենդանիներ
ալ ըլլալով՝ թաթերնուն կազմութիւնն
այնպէս որ թէ ծառերու վրայ կրնային
կենալ թռչնոց պէս, և թէ ժայռերէ
վեր մագլցի կրնային ելլել սողնոց պէս:

Աստի թէ որ լրագրաց հաւատանք,
այս տարի այն մեծամողէսներէն մէկ
հատ մը արտէզիայի մը խորչէն ողջ
դուրս ելեր է երբոր խումբ մը գործա-
ւորը Սէն-Լիզիէի և Վանսիի երկաթու-
ղիներն իրարու հետ միացնելու հա-
մար քարաժայռեր կը կտրէին: Եւս
հրէշ կենդանին, որ այնչափ հարկաւ
ւոր դարեր այն խաւարային մենարանին
մէջ ողջ մնացեր էր, օդ և լոյս տեսածին
պէս մէկէն հոնտեղի աշխատաւորաց

¹ Տես Երես 301: ² Գլ. Pterodactyle.

աչքին առջև ընկեր մեռեր է, այսչափ արտառուց են եղեր սողուններն ալ. և ըստ լրագրաց մեծ սագի մը չափ կար, մորթը լերկ ու սև, վիզը չափէ դուրս երկայն, կտուցն ալ նոյնպէս երկայն՝ սուր ակռաներով զինուած, չորս և երկայն սրունքներ, իւրաքանչիւրին վրայ չորս չորս մատն կորած և երկայն ըզունգներով ու լայն մաշկերով իրարու հետ միացած. և այս ոտուրները բացուած ծայրէ ծայր 3 մեղր ու 20 հարիւրորդամեղր երկայնութիւն ունէին. վերջապէս այնպիսի հրէշ մը, որ Լյնէա սայ սեզանին յափշտակող Հարպեայց կրնար ընկերանալ: Լյնէա Լլրէյ քաղաքը տարին այս հրէշը, և հոն խորազնին բայց անանուն քննաբան բնախօս մը շուտ մը ճանչցեր և ըսեր է որ ասիկայ նախընթացեան ճափառնէ Բադ' մըն է, որուն բազմութիւ մնացորդները արտեզիայի խաւերուն մէջ կը գտուին: Լյնէա կը տեսնեն ընթերցողք որ հոս ինդիրը խոնարհ արջնագորտին վրայ չէ. այն խեղճուկ կենդանւոյն որ մեզի հետ կ'ապրի, և երբեմն աւելի քան զչափն ընտանի է, ու այս կամայն կերպով ծակ մը մտնելով մէջը կը փակուի, և հոն ոչ ընդդէմ բնական օրինաց, այլ արտաքոյ հասարակ սովորութեան, կըրնայ քանի մը տարի ապրիլ. այլ ինդիրը ցամաքային սողնոյ մը վրայ է, երկրիս ծագմանը ժամանակակից, որուն ցեղը կորսուած ըլլալով հարիւրաւոր դարերէ 'ի վեր, բնախօսից ամենայն ճարտարմըտութեամբը մոռացութեան թանձր խաւարէն դուրս հանուած է, և քանի մը կտոր բրածոյ մնացորդներէն գուշակուած ու իբր վերակենցաղած է: Լյնէա համար յառաջ քան զհաւատաւն աղէկ պէտք է քննել, վասն զի թէ որ օրագրական հրատարակութիւններն իրենց սխալանացը դարման տանելու չըլլան, և Լյնէալէսի նիզակին պէս տուած վերքերը բժշկելու չըլլան, յիշուի զի տութեանց յառաջագիմութեանը պատուհաս մը կ'ըլլային քան թէ բարերար:

Իսկ այս հրէշ կենդանւոյս յայտարար նշանները մատնաթելին յայտարար նշանացը չնմանիր. ոչ մեծութեամբը, որ մինչև հիմա ճանչուածներէն քան զամենն ալ մեծ է. ոչ վզովը. վասն զի անոնցը կարճ է ասորը երկայն. ոչ թւերովը, վասն զի թէ որ ստորագրութեանը նայելու ըլլանք աւելի չղջկան նման կը գտնենք քան թէ մատնաթելի: Սկզբնէ կամ այսպիսի կենդանի մը ոչ երբեք եղեր է, և կամ եթէ եղեր է ալնէ մատնաթել չէ. կամ լաւ ևս բնախօսը անբան կենդանի մըն է եղեր որ այս անունը տուեր է անոր: Լայց որովհետև այս այսպէս չէ, ուստի բոլոր յանցանքը լրագրապետին գլուխը կ'իյնայ որ առաջին անգամ այսպիսի հրէշ մը ծնաւ:

Ս'ատնաթելին ժամանակակից ուրիշ սողուն մըն ալ կ'ապրէր, նմանամոզէս՝ ըսուած, անոր մեծ եղբայրը, անկէ զօրաւոր և քան զինքն աւելի աննման աւարչութեան հիմակուան ձևերուն: Լյնէայ ամենաբնական վիզ մ'ունէր երեսունուիրէք ողնայարներով, կարապին վզէն տասն ողնայար աւելի, ջրային ու սիղային տեղուանք կը բնակէր և պահուած իր երկայն ու ճիւղն վզովը, որ կարծես թէ օձ մ'էր կոկորդիլոսին մարմնոյն կցած, կրկնակի որս կ'ընէր թռչնոց և ձկանց: Ս'անաւանդ թէ իր քանի մը կմախքին փորը գտուած մնացորդներէն կը կարծուի թէ մատնաթելն ըլլայ իր աւելի սիրած կերակուրը, որով այն լրագրապետը նորօրինակ կերպով մը կերը կերողին հետ շփոթեր է, և չղջիկէն ալ քանի մը մաս վրան աւելցընելով նոր և անըմբռնելի սփինքս մը ստեղծեր է: Լյնէա բաւական չէ. մատնաթելերը երկրաբանօրէն երկրիս երկրորդ դարուն կը վերաբերին, ուստի անոնց կմախքներն ալ Սոլէնհոֆէնի թերթաքարերուն¹, ձուաքարի՝ ու լիասի մէջ կը գտուին. մէկ տեսակ մը միայն Սիլիտ ըսուած անոյշ ջրոյ հողէ-

1 Լատ. Pterodactylus anas.

1 Գշ. Plésiosaure.

3 Գշ. Oolites.

2 Գշ. Schirte.

րուն մէջ կը գտուի . որ կաւային դրու-
թենէ ետեւ կու գան կարգաւ : Իսկ այս
տարուան ողջ կենդանին արտէզիայի
մէջէն ելաւ , ուր արտէզիան քան զլիսն
աւելի հին է , հազիւ երբեք բրածոյից
հետք մէջը կը գտուին , և թէպէտ խաւ
կապած այլակերպեալ ժայռից կարգը կը
դրուի , այսինքն այն ժայռերուն որ հը-
րացեալ նիւթոց մօտ գտուելով կամ ժա-
մանակաւ յուզմանց պատճառաւ անոնց
հետ խառնուելով , նախնական ձևերնին
կորուսեր են և հրոյ նշանները վրանին
կ'երեցնեն : Հիմա ինչպէս կրնայ ըլ-
լալ որ այրած ժայռի մը մէջէն ողջ կեն-
դանի մը դուրս ելլէ . աւելի լաւ կեր-
պով իր պատմութիւնը հաւատարի կ'ը-
նէր , թէ որ այն լրագրապետը մատնա-
թեւ փոխանակ կենդանի՝ համեմած ու
խորոված հասարակաց ընծայէր : Իսկ
ձեալ բոլոր այն ժայռերը , որոնց մէջ
այս բրածոյները կը գտուին , ատեն մը
լճերու ու ճաղճախուտները յատակներն
էին . ուստի ինչպէս կարելի է որ ցամա-
քային սողուն մը , որ ջրոյ մէջ չապրիր ,
կարենայ անոր խորն իջնել ու հոն բնա-
կիլ առանց խղճուելու :

Բայց այս նիւթիս վրայ ալ երկարելն
անօգուտ է , մինչդեռ նոյն իսկ լրագրա-
պետը ուզելով ծաղրել , ոչ զբնախօսս որ
այնպէս տղայամիտ չեն , այլ զիւրահա-
ւան ընկերակիցները , երկբան խօսքի
մը տակ իր երգիծանութեան սուր նե-
տը պահեր էր : Եւ այս բանս անդրա-
դառնալու զարմանալի սրամտութիւն
պէտք չէր . այն կեղծեալ երկրաբանը , որ
առաջին անգամ զմատնաթեւ տեսաւ ,
գլխէն անոր նոր տեսակ մը ստեղծեց
Pterodactylus anas անուամբ . բայց
լատինաց անա բառը որ գաղղիացւոց
գառաւիկ կը համապատասխանէ , որուն
յատուկ նշանակութիւնը իրաւ բառ է ,
բայց փոխաբերաբար տաճկաց Էօրպէս
բառին զօրութիւնն ունի : Եւրեմն այն
ողջ բրածոյն ուրիշ բան չէ բայց եթէ

նորահնար բառ մը մտացածին լրոց ճա-
հիճներուն մէջ որսացուած . անոր հա-
մար ուզեցինք մենք ալ ակամաց սխալ
մունք մը ուղղելու պատճառաւ այս նիւ-
թիս վերաբերեալ տեղեկութիւններն
օրագրիս մէջ համառօտել :

ԶՈՒԱՐՃԱՆԻՔ

ՄԱՆՐԱՎԻՊԳ

Օր մը մեծն Աղեքսանդր Կրատէս փիլիսոփային
ըսաւ . Կ'ուրախանա՞ն թէ որ Թեբէի քու հայրե-
նեացդ պարիսպները շինել տամ : Փիլիսոփան պա-
տասխան տուաւ . Շատ շնորհակալ եմ , բայց կը
խնդրեմ որ ընդունայն չաշխատիս . որովհետեւ
խօսք չես կրնար տալ ինծի որ ուրիշ Աղեքսանդր
մ' ալ չի գայ , ու երկրորդ անգամ ան պարիսպնե-
րը կործանէ :

Տրայիանոս կայսեր բարեկամներն ու խորհրդա-
կանները կը մեղադրէին զինքը որ ամէն մարդ գիւ-
րաւ քովը կ'ընդունի , ու ամենուն համարձակու-
թիւն կու տայ որ իրեն հետ խօսին : Տրայիանոս
պատասխանեց . Միթէ պէտք չէ որ ռամիկներուն
հետ ես անանկ կայսր ըլլամ , ինչպէս կ'ուզէի որ
կայսրը ինձի հետ վարուէր , թէ որ ես ռամիկ
ըլլայի :

Կտրիճ զօրական մը դատաստանի կանչուեցաւ .
խեղճը վախնալով որ չըլլայ թէ պարտաւոր երե-
նայ , Օգոստոս կայսեր աղաչեց որ զինքը անիրաւ
ամբաստանութենէ մը արգարացընէ : Օգոստոս
իրեն արքունեաց գլխաւոր պաշտօնատարներուն
մէկուն , մասնաւոր կերպով յանձնեց որ ամէն
ջանքը բանեցընէ խեղճ զինուորին պաշտպանու-
թեանը համար : Զօրականը այս պատուէրս լսե-
լով՝ անվախ համարձակութեամբ մը աղաղակեց .
Երբոր Ակտիոնի պատերազմին ատեն դու վտան-
գի մէջ ինկար , ես ուրիշի չյանձնեցի որ զքեզ
պաշտպանէ . անձամբ պատերազմեցայ , իմ կենքս
վտանգի դնելով զքեզ պաշտպանեցի , ու ահա խօս-
քիս ճշմարտութեան վկայութիւնները : Աս ը-
սելով կուրծքը բացաւ ու նոյն պատերազմին մէջ
առած սպիները ցուցուց : Օգոստոս ամրջաւ , ու
անձամբ զինուորը պաշտպանեց :